

Ewa Cichowicz*

ORCID: 0000-0002-9379-9127

ewa.cichowicz@sgh.waw.pl

Agnieszka K. Nowak**

ORCID: 0000-0001-7785-3165

agnieszkak.nowak@sgh.waw.pl

Ocena zmian zachodzących w modelach ALM banków w Polsce po wybuchu pandemii COVID-19***

Streszczenie

Celem artykułu jest ocena zmian w modelach zarządzania strukturą bilansu w bankach w Polsce po wybuchu pandemii COVID-19. Główny nacisk został położony na zmiany profilu ryzyka stóp procentowych w sektorze bankowym, wynikające ze środowiska niskich stóp procentowych oraz innych przyczyn po wydarzeniach z początku roku 2020. Kluczowym elementem modeli, określanymi jako modele Asset and Liability Management (ALM), jest zarządzanie wynikiem finansowym oraz ryzykiem w księdze bankowej (w tym ryzykiem płynności i stopy procentowej). Ostatnio materializacja ryzyka płynności na dużą skalę miała miejsce w czasie globalnego kryzysu finansowego. Od tego czasu normy regulacyjne i narzędzia je wdrażające zostały zweryfikowane, a także odpowiednio uzupełnione. Z kolei zmiany zachodzące po wybuchu pandemii spowodowały także wzrost ekspozycji na ryzyko stopy procentowej. Pogorszenie wyników finansowych, podobnie jak „zapomniane” niemal ryzyko, okazały się równie dotkliwe w skutkach dla banków, jak ryzyko kredytowe, rynkowe czy operacyjne. W artykule dokonano oceny wpływu zmiany stóp procentowych po wybuchu pandemii COVID-19 na wyniki i strukturę bilansów w bankach w Polsce w ujęciu strategii dostosowawczych.

Słowa kluczowe: środowisko niskich stóp procentowych, ryzyko stopy procentowej, zarządzanie aktywami i pasywami

JEL: E43, E58, G01, G21, G28

* Ewa Cichowicz – dr, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Katedra Systemu Finansowego.

** Agnieszka K. Nowak – dr, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Katedra Systemu Finansowego.

*** Artykuł powstał w ramach badania KZIF/S21:1.8 sfinansowanego ze środków Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Evaluation of changes occurring in ALM models of banks in Poland after the outbreak of the COVID-19 pandemic

Abstract

The purpose of this paper is to assess the changes in the models of balance sheet structure management in banks in Poland after the outbreak of the COVID-19 pandemic. The main focus is on the changes in the interest rate risk profile in the banking sector, resulting from the low interest rate environment and other reasons after the events of early 2020. The key element of the models, referred to as Asset and Liability Management (ALM) models, is the management of financial result and risk in the banking book (including liquidity and interest rate risk). Lately the large-scale materialization of liquidity risk occurred during the global financial crisis. Since then, the regulatory standards and the tools implementing them have been revised and properly supplemented. In turn, the post-pandemic changes triggered an increase in interest rate risk exposure. The deterioration of financial results, as well as the almost "forgotten" risks turned out to be as severe in their consequences for banks as credit, market or operational risks. This paper evaluates the impact of the change in interest rates after the outbreak of the COVID-19 pandemic on the performance and structure of balance sheets in banks in Poland in terms of adjustment strategies.

Key words: Low Interest Rate Environment, Interest Rate Risk, Asset and Liability Management (ALM)

Wstęp

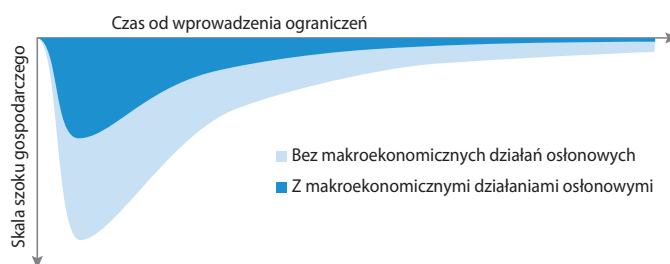
Światowa Organizacja Zdrowia (ang. WHO) 11 marca 2020 r. ogłosiła pandemię COVID-19. Po krótkim okresie braku reakcji rządy państw dotkniętych pandemią, w tym Polski, zaczęły stopniowo ogłaszać stany zagrożenia epidemicznego, a następnie stany epidemii. Skutkowało to wprowadzeniem wielu restrykcji. W ogólnym stwierdzeniu można mówić o długotrwałym zamknięciu gospodarki i pojawieniu się recesji gospodarczej (zob. Sułkowski 2020). Aby złagodzić negatywne konsekwencje takiej sytuacji, władze poszczególnych krajów wdrażały programy pomocowe, a banki centralne zastosowały nadzwyczajne środki polityki pieniężnej, jak: obniżki stóp procentowych, instrumenty zwiększające płynność, programy wsparcia akcji kredytowej, programy zakupu aktywów oraz interwencje na rynku walutowym. Znaczenie tych działań obrazuje stylizowany wpływ szoku spowodowanego pandemią na gospodarkę (rysunek 1) umieszczony w specjalnym raporcie wydanym przez NBP (2020).

W Polsce, podobnie jak w innych krajach stosujących w polityce pieniężnej bezpośredni cel inflacyjny, w pierwszej kolejności wprowadzono obniżki stóp procentowych (Niedźwiedzińska 2020). W 2020 r., po raz pierwszy od 2015 r., pomimo utrzymywania się wyższych poziomów wskaźnika inflacji¹ i oczekiwań rynku co

¹ Roczny wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w 2019 r. ukształtował się na poziomie 102,3 wobec 101,6 w 2018 r. Źródło: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskaźniki-cen/>

do podwyżki stóp procentowych, Rada Polityki Pieniężnej (RPP) 3-krotnie (18.03., 9.04. i 29.05.) obniżyła stopy NBP, co w przypadku stopy referencyjnej oznaczało łączną obniżkę o 140 pb. Stopy te mają bezpośredni wpływ na rynkowe stopy procentowe, a tym samym – na oprocentowanie kredytów i depozytów w bankach. W wyniku tego, w Polsce stopy ukształtowały się na historycznie najniższym poziomie (Adrianowski 2020) (zob. rysunek 2).

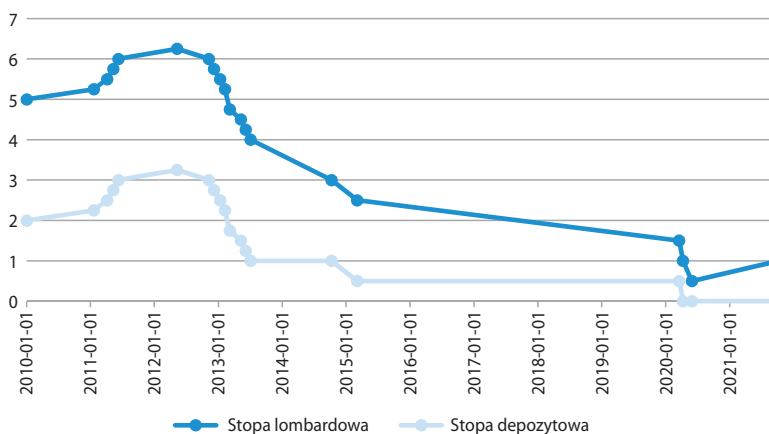
Rysunek 1. Stylizowany wpływ szoku spowodowanego pandemią na gospodarkę

Uwaga: rysunek przedstawia stylizowany wpływ działań po stronie ochrony zdrowia oraz makroekonomicznych działań osłonowych, a nie prognozę tego wpływu.

Źródło: Narodowy Bank Polski, *Raport o stabilności systemu finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*, czerwiec 2020 r., s. 14, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062020.pdf> (dostęp: 25.10.2021).

Rysunek 2. Poziom podstawowych stóp procentowych NBP w latach 2010–2021

Źródło: https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/dzienne/stopy_archiwum.htm (dostęp: 25.10.2021).

wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/ (dostęp: 25.10.2021).

Środowisko niskich stóp procentowych pociąga za sobą różnego rodzaju wielowymiarowe skutki. Mimo że dotyczą one szerokiego kręgu interesariuszy (Barembuch i Gostomski 2020), w zasadzie każdorazowo odczuwalne są w instytucjach sektora bankowego (Molyneux i in. 2019) i to właśnie ich perspektywa jest uwzględniona w tym artykule. Co więcej, zjawiska i procesy, jakie uwidaczniają się w sektorze bankowym, który dostosowuje się do niskiego poziomu stóp procentowych, niosą ze sobą nie tylko konsekwencje dla tego sektora, ale przekładają się także na społeczeństwo i cały system ekonomiczny. Można tu wymienić m.in.: obniżenie kosztów finansowania długu publicznego, zwiększanie sum bilansowych banków centralnych, osłabienie waluty krajowej, obniżenie kosztów kredytów dla klientów, spadek oprocentowania depozytów, spadek cen akcji banków na giełdzie, poszukiwanie alternatywnych, bardziej rentownych sposobów inwestowania oszczędności czy wzrost popytu na rynku nieruchomości.

Oczywiście nie wszystkie wymienione skutki w równym stopniu wynikały z obniżki stóp procentowych przez Radę Polityki Pieniężnej. Na ich wystąpienie miały również wpływ inne decyzje, wynikające z wybuchu i obaw co do skutków pandemii COVID-19, do których m.in. można zaliczyć: wyraźne ograniczenie popytu na kredyty inwestycyjne i wzrost skłonności do oszczędzania, wsparcie przedsiębiorstw w ramach Tarczy Finansowej i Antykryzysowej finansowanych z emisji obligacji skarbowych, bądź gwarantowanych przez Skarb Państwa czy obniżenie poziomu rezerwy obowiązkowej². Niezależnie jednak od siły konkretnych z nich, wywarły szeroki wpływ na poszczególne sektory gospodarki, rynek finansowy i ich uczestników oraz społeczeństwo. Ponadto w różnym stopniu dochodziło do dostosowywania się do zachodzących zmian.

Należy zaznaczyć, że istotnym aspektem analizy środowiska niskich stóp procentowych jest ryzyko stopy procentowej ujawniające się w działalności podmiotów sektora bankowego (Mommel i in. 2016). W związku z zaistniałą sytuacją pandemiczną doszło nie tylko do wzrostu ekspozycji banków na ryzyko (w szczególności ryzyka stopy procentowej), ale i pogorszenia się ich wyników finansowych. O tym natomiast, jak silnie zmiana stóp i materializacja ryzyka stopy procentowej potrafi wpłynąć niekorzystnie na funkcjonowanie nie tylko instytucji finansowych, ale i całej gospodarki, może świadczyć historia stowarzyszeń oszczędnościowo-kredytowych (S&L). Upadłość 747 towarzystw z aktywami o wartości ponad 407 mld USD w latach 1986–1995, określana jako kryzys S&L, była w historii gospodarczej USA wydarzeniem wyjątkowym z wielu względów. Nie licząc Wielkiej Depresji lat 30., był to największy kryzys finansowy w XX wieku. Ostateczny koszt podatników oszacowano na 124 mld USD. Nigdy wcześniej żaden sektor gospodarki nie doświadczył tak wielkiej i gwałtownej fali upadłości, a działalność prywatnych instytucji nie zmusiła podatników do ponoszenia tak wielkich kosztów.

² Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 roku, KNF, Departament Bankowości Komercyjnej i Specjalistycznej Zespół Analiz Sektora Bankowego, Warszawa lipiec 2021, s. 5.

Powyższe rozważania wyraźnie wskazują na wagę problematyki środowiska niskich stóp procentowych i innych czynników, wpływających na kondycję banków po ogłoszeniu pandemii COVID-19. Celem niniejszego artykułu jest ocena zmian zachodzących w bankach w Polsce w warunkach niskich stóp procentowych po wydarzeniach z początku roku 2020. Uwagę zwrócono na realizowane przez nie strategie zarządzania strukturą bilansu, określane jako modele zarządzania aktywami i pasywami (ang. Asset and Liability Management, ALM), w którym można wskazać dwa filary, tzn. zarządzanie wynikiem finansowym oraz zarządzanie ryzykiem w księdze bankowej³. W księdze tej najczęściej wskazuje się na ryzyko płynności oraz stopy procentowej w księdze bankowej (IRRBB). Materializacja ryzyka płynności na dużą skalę wystąpiła w czasie globalnego kryzysu finansowego. Od tego czasu narzędzia oraz normy je kontrolujące zostały zweryfikowane i skutecznie uzupełnione⁴. Natomiast środowisko niskich stóp oraz inne zmiany po wybuchu pandemii, wywołały w obszarze ALM zmianę profilu ryzyka stopy procentowej.

Tak jak powszechna w latach 60. XX wieku strategia zarządzania w bankach stopami – zasada „3-6-3”⁵, została przez rynek zweryfikowana po upadku systemu z Bretton Woods, tak po pojawieniu się kryzysu związanego z pandemią COVID-19 – takiemu procesowi zostały poddane modele ALM. Po wybuchu pandemii, analogicznie do sytuacji, jaka miała miejsce w czasie globalnego kryzysu finansowego z ryzykiem płynności, „zapomniane”⁶ ryzyko stopy procentowej okazało się równie dotkliwe dla banków w skutkach, jak ryzyko kredytowe, rynkowe czy operacyjne.

W odniesieniu do przeprowadzonych analiz oraz postawionego celu badawczego, zostały sformułowane dwie propozycje badawcze. (P1) Środowisko niskich stóp procentowych wpływa negatywnie nie tylko na wrażliwość wyniku odsetkowego (WO), ale także na wrażliwość wartości ekonomicznej kapitału (WEK). O ile świadomość wpływu stóp na WO jest powszechna, o tyle świadomość ich wpływu na wrażliwość WEK jest zdecydowanie ograniczona. Przedstawione w niniejszym artykule zmiany w strukturze bilansów banków, które dokonały się po wydarzeniach z marca 2020 r., oraz charakterystyka oprocentowania poszczególnych ich pozycji, powodują, że (P2) WEK wykazuje obecnie większą wrażliwość na wzrosty stóp procentowych niż na spadki. Zapoczątkowane w IV kwartale 2021 r. podwyżki stóp NBP implikują więc deprecjację wartości ekonomicznej kapitału. Jest to o tyle niekorzystne, gdyż kapitał ten odzwierciedla rzeczywiste potrzeby kapitałowe, po-

³ W banku wyróżnia się dwie księgi: bankową i handlową. Księga bankowa obejmuje wszystkie transakcje, które nie zostały zaliczone do księgi handlowej (*trading book*), do księgi handlowej zalicza się natomiast portfel aktywów i transakcji pozabilansowych zawartych w celu uzyskania zysków z krótkoterminowych wahań czynników rynkowych (por. Nowak 2017, s. 197–198).

⁴ Zagadnienie to, w sposób syntetyczny, zostało przedstawione w dalszej części artykułu.

⁵ Zasada ta obowiązywała w amerykańskiej bankowości detalicznej w latach 50., 60. i 70. XX wieku. Polegała na płaceniu przez banki 3% od depozytów i udzielaniu kredytów na 6%. Ponieważ nie było ryzyka stopy procentowej – prezes banku mógł o godzinie 3 po południu udać się na golfa (Walter 2006).

⁶ W 2007 r. określenia „ryzyko zapomniane” użył A. Clarke, doradca prezesa Banku Anglii, w stosunku do ryzyka płynności. Stwierdzenie wygłoszone na seminarium „Financial Stability: Specialist Topics”, Bank Anglii, 30.03.2007: Liquidity is a forgotten risk (ang.) [za:] Hałaj 2008, s. 14–27.

nieważ jest traktowany jako bufor do absorbowania zidentyfikowanych istotnych rodzajów ryzyka występujących w działalności banku i zmian otoczenia gospodarczego (Iwanicz-Drozdowska 2021, s. 227).

Ze względu na specyfikę celu badawczego przeprowadzono szeroko rozumianą obserwację rzeczywistości (por. Apanowicz 2002, s. 60–77) w odniesieniu do sektora bankowego w Polsce w 2020 r. oraz do procesu gromadzenia aktywów finansowych Polaków. W badaniu zmian struktury wyników finansowych banków wykorzystano przede wszystkim metodę badania dokumentów, a podczas analizowania modeli zarządzania ryzykiem stopy – dodatkowo metodę indywidualnych przypadków. Zastosowanie metody indywidualnych przypadków wynika z ograniczonej liczby banków, które w sprawozdaniach finansowych oraz w innych raportach⁷ ujawniły informacje o zachodzących w tym obszarze zmianach⁸ i z indywidualnego podejścia (w tym prezentacji) stosowanego przez banki w tym zakresie. Analizę zawężono przy tym do sektora banków komercyjnych. Wykorzystanie przeglądu literatury przy analizie i krytyce piśmiennictwa zostało zaś w pewnym stopniu ograniczone, ze względu na niewielką porównywalność (do innych krajów) zjawiska środowiska stóp procentowych w Polsce i czynników je kształtujących⁹.

W związku z powyższym, oprócz niniejszego wprowadzenia, artykuł składa się z czterech części. W pierwszej kolejności przedstawiono przegląd literatury przedmiotu. Kluczowa jednak jest analiza struktury bilansów i wyników finansowych banków w Polsce z perspektywy zmian, które zaszły po wybuchu pandemii, a następnie analiza zmiany profilu ryzyka stopy procentowej w ujęciu strategii dostosowawczych do działań podjętych w obliczu kryzysu, wywołanego przez pandemię, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu obniżonych stóp procentowych. Tekst zakończono podsumowaniem zawierającym główne wnioski z analiz.

1. Przegląd literatury

Polityka monetarna w krajach wysoko rozwiniętych jest ukierunkowana na stabilizację cen, co w długim horyzoncie czasu przełożyło się na spadek poziomu stóp procentowych do wartości bliskich zera (Bednarczyk i Brzozowska-Rup 2018). Po-

⁷ Chodzi tu przede wszystkim o tzw. Ujawnienia banków, wynikające z Filaru III wprowadzonego w ramach Nowej Umowy Kapitałowej, który zobowiązuje banki do zachowania odpowiedniej dyscypliny rynkowej, upoważniając je do ujawniania informacji na temat ich profilu ryzyka oraz poziomu kapitalizacji (por. Zombirt 2007, s. 65–67).

⁸ Takie samo podejście zostało zaprezentowane przez Olech i Miszczak (2020), tzn. analizie poddano grupy kapitałowe, które w swoich śródrocznych sprawozdaniach finansowych za 2020 r. przedstawiły informacje dotyczące poziomów miar ryzyka portfela bankowego na poziomie umożliwiającym porównanie z danymi z końca 2019 r.

⁹ Tzn. pod koniec 2019 r., z uwagi na rosnącą w Polsce inflację, pojawiały się pojedyncze prognozy wskazujące na oczekiwania rynku na podwyżki stóp procentowych. Natomiast Rada Polityki Pieniężnej, po wybuchu pandemii, podjęła decyzję o ich obniżeniu. Por. <https://michaelstrom.pl/raporty-i-analazy/artykuly/296/jak-wzrost-stop-procentowych-i-wynagrodzen-wplynie-na-zdolnosc-kredytowa-polakow> (dostęp: 20.12.2021).

ziom, o którym mowa oznacza stopy procentowe na poziomie 2% i niższym – nawet ujemnym (Rzońca 2014, s. 19–20). W związku z tym, w krajach o wysokim stopniu rozwoju od kilkunastu lat sektor bankowy funkcjonuje w środowisku niskich stóp procentowych. Wzmocnienie tej strategii zostało zaobserwowane w momencie, gdy banki centralne zareagowały na globalny kryzys finansowy (GFC), wprowadzając na szeroką skalę do polityki monetarnej luzowanie ilościowe w celu ożywienia rozwoju gospodarczego (Kozak 2016). Po wybuchu pandemii COVID-19 wiele banków centralnych, w tym Narodowy Bank Polski (NBP), kontynuowało (lub wdrożyło) powyżej wskazaną politykę. Należy przy tym podkreślić, że zakres porównań polskiej gospodarki do rozwiniętych krajów Unii Europejskiej jest ograniczony. W pewnym momencie po kryzysie GFC znaczna część z nich wprowadziła bowiem ujemne stopy procentowe (Rosati 2016).

Z uwagi na jej konsekwencje wskazana polityka monetarna wzbudza wątpliwości (zob. Rogoff 2017; Heider i in. 2019; Nasir 2021). Jednym z silnie zarysowanych problemów w tym obszarze jest tzw. zerowa dolna granica (zero *lower bound*, ZLB) odnosząca się do tak niskiego poziomu stóp procentowych, że bank centralny traci możliwość stymulowania gospodarki za pomocą swoich stóp (Khoury i Pal 2020). Założenie to jest jednak podważane, z uwagi na wprowadzenie w niektórych krajach ujemnych stóp procentowych i zauważalny brak osłabienia mechanizmu transmisji w specyficznych przypadkach (zob. Altavilla i in. 2019).

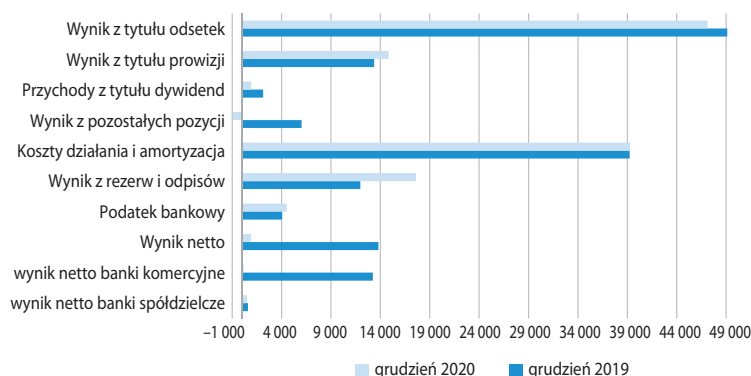
Ważnym wątkiem w obszarze znaczenia środowiska niskich stóp procentowych (w tym – polityki ujemnych stóp procentowych) jest ich wpływ na sektor banków komercyjnych. Jak zauważyli Eggertsson, Juelsrud, Summers i Wold (2019), literatura koncentruje się w tym przypadku na kilku kwestiach, do których przede wszystkim można zaliczyć: wpływ stóp procentowych na oprocentowanie depozytów, na oprocentowanie kredytów i na wartości kapitałów własnych banku. Z kolei Ulate Campos (2019) wskazuje wiele przykładów opracowań poświęconych wpływowi polityki pieniężnej na rentowność banków w kontekście niskich stóp procentowych. Innym zagadnieniem podnoszonym w literaturze (choć znacznie częściej w różnego rodzaju opracowaniach branżowych i raportach poświęconych sektorowi bankowemu) jest zmiana profilu ryzyka (zwłaszcza w zakresie ryzyka stopy procentowej) w obliczu niskich stóp procentowych, co przekłada się na konieczność zmian w modelach zarządzania strukturą bilansu banków. Zwracają na to uwagę np. autorzy publikacji pod red. Gnan i Beer (2015), pod red. Bohn i Elkenbracht-Huizing (2018), czy w pracach indywidualnych – Chaudron (2016), Deliovorias (2016). Wydaje się jednak, że problem ten nie jest wystarczająco rozpoznany i opisany, dlatego niniejszy artykuł może pomóc zapełnić lukę w tym obszarze.

2. Analiza zmian wyników finansowych i struktury bilansów banków w Polsce po wybuchu pandemii COVID-19

Wybuch pandemii, działania podejmowane przez decydentów oraz zmiany czynników makroekonomicznych bezpośrednio wpływały na kondycję finansową banków i poziom towarzyszącego im ryzyka. Mimo wdrożenia przez banki środków zabezpieczających, wyniki sektora bankowego w Polsce, jak i poziom ryzyka w 2020 r., istotnie różnią się w porównaniu do roku 2019 i lat poprzednich. W tej części opracowania zostanie poddana analizie zmiana wyników finansowych, wywołanych wymienionymi powyżej czynnikami, mającymi swoje przełożenie również na strukturę bilansów.

Zgodnie z Informacją na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 r., opublikowaną przez KNF, wynik netto banków w 2020 r. wyniósł 932 mln zł. W porównaniu do roku 2019 obniżył się o ponad 12,8 mld zł, tj. 93,3%, w tym badanego tu sektora banków komercyjnych – o 13,07 mld zł, tj. o 98,7%.

Rysunek 3. Wybrane pozycje rachunku zysków i strat sektora bankowego w Polsce wg stanu na koniec grudnia 2019 r. i 2020 r.

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 r., KNF, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Informacja_na_temat_sytuacji_sektora_bankowego_w_2020_roku.pdf (dostęp: 30.10.2021).

Na podstawie rysunku 3 można stwierdzić, że główny wpływ na wynik miały: obniżenie się wyniku z tytułu odsetek oraz wyniku z pozostałych pozycji (spadek odpowiednio o prawie 2 mld zł i 7 mld zł), a także wzrost rezerw i odpisów (o 5,6 mld zł). Na poziom rezerw i odpisów wpływ miały przede wszystkim rezerwy utworzone na ryzyko związane:

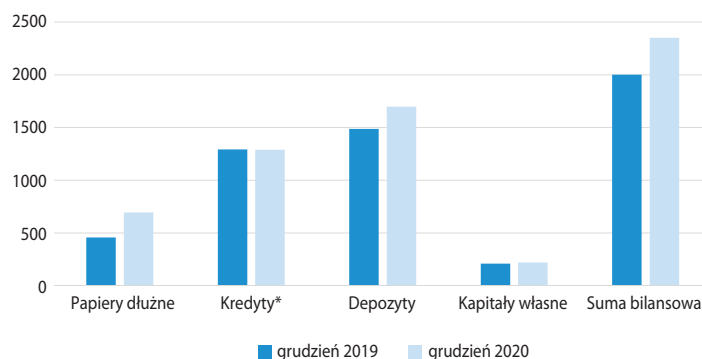
- 1) ze skutkami pandemii COVID-19 (i oczekiwaniami co do pogorszenia jakości portfela kredytowego),
- 2) ze wzrostem liczby spraw sądowych i wartości przedmiotu sporu z tytułu kredytów frankowych (po wyroku TSUE 260/18 z 3 października 2019 r.),

- 3) ze zwrotem części kosztów związanych ze spłacanymi przed terminami umownymi kredytami konsumenckimi (po wyroku TSUE 383/18 z 11 września 2019 r.).

Pogorszenie się wyniku z tytułu odsetek z kolei było następstwem obniżenia stóp procentowych. W 2020 r. banki musiały elastycznie dostosować oprocentowanie depozytów do spadku oprocentowania kredytów. Średnie oprocentowanie kredytów mieszkaniowych dla gospodarstw domowych oraz kredytów dla przedsiębiorstw obniżyło się z 3,7% w grudniu 2019 r. do 2,3% w grudniu 2020 r., natomiast oprocentowanie depozytów terminowych gospodarstw domowych i przedsiębiorstw odpowiednio: z 1,4% i 1,3% w grudniu 2019 r. do 0,5% i 0,3% w grudniu 2020 r. W latach 2018–2019 udział wyniku z tytułu odsetek w całkowitych przychodach operacyjnych banków osiągnął poziom niemal 70%, dlatego obniżenie wyniku odsetkowego istotnie zaważyło na niskich wynikach finansowych ogółem. Obniżka ta nie została zrekompensowana przez wzrost wyniku z tytułu prowizji, który w porównaniu do 2019 r. wzrósł o prawie 1,5 mld zł w 2020 r.

Jednocześnie panująca w 2020 roku sytuacja nie tylko istotnie zmieniła poziom i strukturę wyników finansowych banków, ale miała również wpływ na wysokość bilansu i jego poszczególne składniki (rysunek 4).

Rysunek 4. Wybrane pozycje bilansu sektora bankowego w Polsce wg stanu na koniec grudnia 2019 r. i 2020 r.

* Kredyty i zaliczki wyceniane wg zamortyzowanego kosztu

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 roku, KNF, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Informacja_na_temat_sytuacji_sektora_bankowego_w_2020_roku.pdf (dostęp: 30.10.2021).

W badanym okresie wyraźnie widoczny był wzrost sumy bilansowej o 17,5% (ponad 350 mld zł). Wzrost ten, wynikający ze wzrostu depozytów zarówno klientów detalicznych, jak i korporacyjnych (wzrost o ponad 210 mld zł), sfinansował wzrost dłużnych papierów wartościowych, których wielkość w 2020 r. wzrosła o ponad 237 mld zł (prawie o 52%).

Należy zauważyć, że wzrost środków klientów korporacyjnych wynikał wprost ze wsparcia polskich przedsiębiorstw dotkniętych skutkami pandemii w formie wypłat krajowych środków finansowych w ramach Tarczy Finansowej i Tarczy Antykryzysowej¹⁰, a także istotnego spadku kredytowania przedsiębiorstw (płynącego z ograniczania przez nie inwestycji)¹¹. Ich wzrost miał więc tymczasowy charakter, nieistotny dla banków w dłuższej perspektywie, jako niestabilne źródło finansowania. Świadczyć może o tym choćby fakt, że banki nie tylko już w I połowie 2020 r. obniżyły oprocentowanie dla klientów korporacyjnych¹², ale trzy z nich zrezygnowały z oferty dla firm.

W kontekście odnotowanego w bankach wzrostu środków klientów detalicznych, które stanowią stabilne źródła ich finansowania, warto przyjrzeć się strukturze aktywów finansowych Polaków. W celu uchwycenia zmian, które były bezpośrednią reakcją gospodarstw domowych na wybuch pandemii, zostanie przedstawiona wartość aktywów finansowych gospodarstw domowych¹³ w Polsce na koniec 2020 r. w porównaniu do końca 2019 r., a także zachodzące w nich zmiany, wywołane przede wszystkim wybuchem pandemii, ograniczeniem aktywności społeczno-ekonomicznej oraz wyjątkowo niskim poziomem stóp procentowych.

Zgodnie z informacją przedstawioną w raporcie NBP Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2020 r. (NBP 2021), na koniec grudnia 2020 r. ogółem aktywa finansowe gospodarstw domowych wyniosły 1,64 bln zł, co daje wzrost r/r o 15,5%. Wzrost ten potwierdzają również wyniki opracowanego na zlecenie Związku Banków Polskich (ZBP) raportu InfoKREDYT (ZBP 2020), według których na koniec 2020 r. aż 35% Polaków deklaruowało, że sytuacja po wybuchu pandemii zwiększyła ich skłonność do oszczędzania, a zmniejszyła do konsumpcji.

Analiza rysunku 5 pokazuje, że tradycyjnie Polacy najwięcej aktywów gromadzą w bankach (ponad 60%) oraz w gotówce (ponad 15%¹⁴). W poziomie i strukturze środków klientów w bankach również nastąpiły duże zmiany. Zgodnie z zestawieniem Biura Analiz Polskiego Funduszu Rozwoju S.A. (Kolasa 2021), widoczna jest

¹⁰ Zgodnie z informacją serwisu internetowego Rzeczypospolitej Polskiej poziom środków przeznaczonych dla firm to: 100 mld zł z Tarczy Finansowej Polskiego Funduszu Rozwoju S.A. oraz 104,2 mld zł z Tarczy Antykryzysowej, zob. <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa> (dostęp: 13.12.2021).

¹¹ Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 r., KNF, Departament Bankowości Komercyjnej i Specjalistycznej Zespół Analiz Sektora Bankowego, Warszawa lipiec 2021.

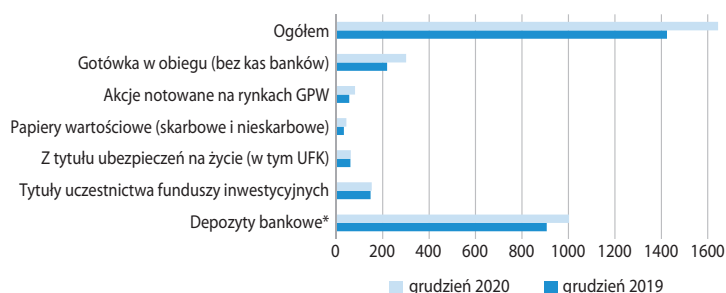
¹² Średnie stawki oprocentowania dla przedsiębiorstw obniżyły się z 0,95% w styczniu do 0,11% w lipcu i 0,1% w grudniu 2020 r. Por. ibidem.

¹³ W analizie nie uwzględniono m.in. środków na rachunkach w otwartych funduszach emerytalnych (OFE) czy środków przekazanych przez OFE do ZUS w lutym 2014 r. (brak możliwości swobodnego nimi dysponowania).

¹⁴ Dynamika przyrostu gotówki była największa na początku pandemii. Wynikała ona z obaw Polaków co do jej dostępności, w związku z przewidywanymi ograniczeniami wychodzenia z domu oraz ograniczeniami czasu pracy, a nawet zamknięciem oddziałów banków. Największy jej wpływ notowany był w okresie marzec – maj 2020 r., kiedy poziom gotówki w obiegu wzrósł o 54 mld zł. W kolejnych miesiącach sytuacja się ustabilizowała (NBP 2021).

wyraźna konwersja depozytów terminowych (spadek o prawie 34%) na środki bieżące (wzrost o ponad 30%). Zjawisko to było wynikiem obniżenia stóp procentowych i wycofania przez banki wielu ofert lokat bankowych¹⁵.

Rysunek 5. Wartość aktywów finansowych gospodarstw domowych na koniec grudnia 2019 r. i 2020 r.

* Suma depozytów bankowych i depozytów w SKOK-ach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2020 r., NBP 2021, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rozwoj2020.pdf> (dostęp: 21.12.2021).

Zmiany w poziomie i strukturze środków klientów w bankach miały swoje implikacje. Ich wzrost – wobec zamrożenia akcji kredytowej – spowodował istotną nadpłynność sektora bankowego. Wysoki poziom środków klientów korporacyjnych mógł przyczynić się do niekorzystnego z punktu widzenia płynności wzrostu koncentracji depozytów¹⁶. Z kolei transformacja depozytów terminowych na bieżące wprawdzie obniżyła koszty odsetkowe (choć przy notowanym ich wzroście i nadpłynności sektora bankowego), natomiast – koszty te, ze względu na brak możliwości wprowadzenia ujemnego oprocentowania (o czym w dalszej części artykułu), nadal utrzymywały się na relatywnie wysokim poziomie. Jednocześnie nie można zapominać, że depozyty bieżące charakteryzują się mniejszą stabilnością niż depozyty terminowe, co – jak zostało zasygnalizowane powyżej – ma istotne znaczenie w budowaniu strategii modeli ALM.

Ze względu na wzrost skłonności społeczeństwa do oszczędzania oraz rządowe wsparcie podmiotów gospodarczych w ramach Tarczy Antykryzysowej, a także sygnalizowane już obniżenie stopy rezerwy obowiązkowej po wybuchu pandemii, nastąpił napływ środków do banków i wzrost ich sum bilansowych. Istotny

¹⁵ Liczba lokat stopniowo zmniejszała się z 486 ofert w styczniu do 407 ofert w grudniu 2020 r. Zob. Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 roku, KNF, Departament Bankowości Komercyjnej i Specjalistycznej Zespół Analiz Sektora Bankowego, Warszawa lipiec 2021, s. 41.

¹⁶ Ryzyko koncentracji reguluje Rekomendacja C dotycząca zarządzaniem ryzykiem koncentracji, KNF, Warszawa maj 2016, źródło: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rekomendacja_C_2016_47196.pdf (dostęp: 13.12.2021).

wzrost sumy bilansowej nie przełożył się na akcję kredytową¹⁷, skutkowałam więc zwiększonym popytem banków na papiery wartościowe. Banki nabywały głównie dłużne papiery oferowane przez rząd oraz wyspecjalizowane instytucje (BGK czy PFR¹⁸) (Olech i Miszczak 2020, s. 6) gwarantowane przez Skarb Państwa. Świadczyć o tym może informacja prezentowana przez NBP w Raporcie o stabilności systemu finansowego z grudnia 2020 r. Na koniec czerwca 2020 r., w porównaniu do końca 2019 r., wartość portfela tych obligacji w bankach zwiększyła się o 33%. Ich udział w aktywach sektora bankowego stanowił ponad 20% aktywów, a ich wartość przewyższała fundusze własne banków prawie 2,5-krotnie. Istotny jest również fakt, że ich udział w aktywach banków w Polsce kształtuje się na jednym z najwyższych poziomów wśród krajów UE¹⁹. O ile w latach ubiegłych relatywnie wysoki ich udział wynikał z wprowadzenia nowych nadzorczych norm ostrożnościowych w zakresie płynności²⁰ (i konieczności zwiększenia przez banki poziomu aktywów płynnych, które w Polsce utrzymywane są głównie w postaci dłużnych rządowych papierów wartościowych), a także obowiązującego podatku od niektórych instytucji finansowych, z którego podstawy opodatkowania wyłączone są obligacje skarbowe, o tyle w 2020 r. popyt na nie wynikał przede wszystkim z zaangażowania się sektora bankowego w finansowanie pomocy ze środków publicznych poprzez nabywanie papierów skarbowych i gwarantowanych przez Skarb Państwa. W tym świetle należy mieć na uwadze, że papiery, o których mowa, często o stałej stopie procentowej, kupowane w warunkach niskich stóp procentowych, mogą w dłuższej perspektywie dawać niesatysfakcjonujące wyniki finansowe, zwłaszcza w materializującej się perspektywie rosnących stóp procentowych²¹.

Działania podejmowane po wybuchu pandemii, z uwzględnieniem środowiska niskich stóp procentowych, wpływają więc negatywnie nie tylko na obniżenie wyniku finansowego (w tym wyniku odsetkowego), ale także na poziom i strukturę bilansu, co – wraz z charakterystyką oprocentowania poszczególnych pozycji bilansowych – ma z kolei przełożenie na profil ryzyka stopy procentowej w bankach.

¹⁷ Wprawdzie kredyty brutto dla gospodarstw domowych wzrosły o prawie 22 mld zł (tj. o 2,9%), jednak kredyty dla przedsiębiorstw spadły o 16,2 mld zł (tj. o 4,2%). Jednocześnie jakość kredytów pogorszyła się, ale może być i tak niedoszacowana w związku ze stosowanymi przez banki „wakacjami kredytowymi”. Zob. Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 roku, KNF, Departament Bankowości Komercyjnej i Specjalistycznej Zespół Analiz Sektora Bankowego, Warszawa lipiec 2021.

¹⁸ *Banki 2020. Raport o sytuacji ekonomicznej banków*, kwiecień 2021, s. 123.

¹⁹ Sektor bankowy posiadał prawie 50% emisji obligacji wyemitowanych przez Skarb Państwa. Zob. Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19, NBP, Departament Stabilności Finansowej, Warszawa grudzień 2020 r., s. 15 i 55.

²⁰ Mowa tu o wskaźnikach płynności LCR oraz NSFR.

²¹ W dniach 6.10.2021, 3.11.2021 oraz 8.12.2021 RPP podjęła decyzje o wzroście stóp procentowych.

3. Zmiana profilu ryzyka stopy procentowej w bankach w Polsce po wybuchu pandemii COVID-19

Działania osłonowe gospodarki, w tym obniżenie stóp, miały, w ramach modeli ALM, wpływ nie tylko na wyniki i zmiany w strukturze bilansu banków, ale i na ryzyko księgi bankowej. Jak zostało to już we wstępie zasygnalizowane, w księdze tej identyfikuje się ryzyko płynności oraz ryzyko stopy procentowej. Problem mitygacji ryzyka płynności został uregulowany po globalnym kryzysie finansowym. Mowa tu m.in. o wdrożeniu dwóch norm ostrożnościowych, tj. wskaźnika płynności krótkoterminowej (ang. *liquidity coverage ratio*, LCR) oraz wskaźnika płynności długoterminowej (ang. *net stable funding ratio*, NSFR), a także dodatkowych wskaźników monitorowania płynności (ang. *Additional Liquidity Monitoring Metrics*, ALMM). W celu zapewnienia możliwości kompleksowej i porównywalnej oceny adekwatności systemu zarządzania ryzykiem płynności przez nadzór finansowy, analogicznie jak w przypadku adekwatności kapitałowej banków (ang. *Internal Capital Adequacy Assessment Process*, ICAAP), została wdrożona ocena adekwatności płynności wewnętrznej (ang. *Internal Liquidity Adequacy Assessment Process*, ILAAP)²², określająca, jakie informacje, istotne z perspektywy oceny płynności i ryzyka płynności, organy nadzorcze powinny uzyskiwać od banków w celu przeprowadzenia ocen zgodnie z kryteriami zawartymi w wytycznych (ang. *Supervisory Review and Evaluation Process*, SREP), wynikających z II filara wymogów kapitałowych. Po wybuchu pandemii podjęte przez decydentów decyzje oraz zachowania klientów przyczyniły się pogłębieniu nadpłynności sektora bankowego²³, a nowym wyzwaniem stało się zarządzanie płynnością śróddzienną w warunkach obniżonego przez RPP poziomu rezerwy obowiązkowej²⁴, ograniczającego poziom środków banków na rachunkach rozliczeniowych w NBP.

Znacznie ważniejsza obecnie może zaś okazać się materializacja ryzyka stopy procentowej w księdze bankowej. Poniżej przeprowadzono więc badanie, na podstawie którego oceniono, czy zmiany jakie zaszły po wybuchu pandemii, w tym obniżenie stóp procentowych, wpłynęły na profil tego ryzyka w bankach w Polsce. Ze względu na ograniczoną i często nieporównywalną prezentację informacji na temat zarządzania ryzykiem stopy procentowej w księdze bankowej w ujawnianych przez banki sprawozdaniach i raportach, analiza zmian w profilu IRRBB po wybuchu pandemii zostanie przeprowadzona na przykładzie wybranych banków

²² ICAAP i ILAAP zostały określone w Wytycznych dotyczących informacji na temat ICAAP oraz ILAAP gromadzonych do celów procesu przeglądu i oceny nadzorczej (SREP), 10 lutego 2017 r. (EBA/GL/2016/10).

²³ Na koniec 2020 r. w bankach komercyjnych średni poziom LCR osiągnął wartość 193%. Zjawisko to nie będzie dalej analizowane. Zob. Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 roku, KNF, Departament Bankowości Komercyjnej i Specjalistycznej Zespół Analiz Sektora Bankowego, Warszawa lipiec 2021.

²⁴ 17.03.2020 r. Rada Polityki Pieniężnej obniżyła stopę rezerwy obowiązkowej z 3,5% do 0,5%, a 7.10.2020 r. podwyższyła stopę rezerwy obowiązkowej z 0,5% do 2%. Poziom rezerwy obowiązkowej jest zatem nadal niższy od poziomu sprzed wybuchu pandemii (3,5%).

komercyjnych w Polsce. Dane zaprezentowane przez te banki oraz pojawiające się na raporty (Olech i Miszczak 2020, s. 8) wskazują mianowicie, że wzrost ekspozycji sektora bankowego na to ryzyko został dostrzeżony. Analiza zmian w profilu IRRBB zostanie poprzedzona syntetyczną charakterystyką tego ryzyka, w celu przybliżenia jego podstawowych aspektów.

Zgodnie z definicją sformułowaną przez Europejski Nadzór Bankowy (EBA) w jego Wytycznych²⁵, jest to ryzyko zmiany obecnego i przyszłego wyniku odsetkowego (ang. Net Interest Income, NII) oraz wartości rynkowej kapitału banku pod wpływem zmian stóp procentowych (ang. Economic Value of Equity, EVE). Wpływ na wynik finansowy materializuje się we wpływie na wynik odsetkowy (WO). Z kolei wartość rynkowa kapitału banku (zwana też wartością ekonomiczną kapitału – WEK (Cicirko 2012)) to wartość kapitału oszacowana jako różnica między wartością rynkową należności i zobowiązań. Celem zarządzania ryzykiem stopy procentowej w księdze bankowej jest więc mitygacja kosztów utraconych korzyści oraz strat ponoszonych w wyniku zmian stóp tak, by nie przekraczały akceptowalnej wrażliwości wyniku odsetkowego oraz wartości ekonomicznej kapitału na zmiany stóp procentowych²⁶ (Nowak 2021, s. 313) Jest to osiągnięte poprzez odpowiednie kształtowanie struktury bilansu banku, przy uwzględnieniu zarówno zmian zachodzących w banku, jak i jego otoczeniu.

Z informacji publikowanych w 2020 r. przez banki w zakresie IRRBB widać wyraźnie, że po wybuchu pandemii profil tego ryzyka uległ zmianie. Świadczyć o tym mogą ujawnione dane dotyczące wrażliwości wyniku odsetkowego (NII) oraz wrażliwości wartości ekonomicznej kapitału (EVE) po wybuchu pandemii przez (przykładowo): PKO BP S.A., BOŚ S.A. oraz Santander Bank Polska S.A. (tabele 1–3).

Tabela 1. Miary ryzyka stopy procentowej księgi bankowej w PKO BP S.A. w 2020 r. i 2019 r.

Nazwa miary	31.12.2020	31.12.2019
Wrażliwość dochodu odsetkowego (mln PLN)	-527	-907
Wrażliwość wartości ekonomicznej (mln PLN)	-443	-266

Źródło: Sprawozdanie finansowe PKO Banku Polskiego S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, www.pkobp.pl (dostęp: 25.10.2021).

²⁵ Wytyczne w sprawie zarządzania ryzykiem stopy procentowej z tytułu działalności zaliczanej do portfela bankowego, 19 lipca 2018 r. (EBA/GL/2018/02).

²⁶ W przypadku badania wrażliwości WO najczęściej przyjmuje się zmianę stóp procentowych o +/-100 pb., w przypadku WEK – o +/-200 pb.

Tabela 2. Miary ryzyka stopy procentowej księgi bankowej w BOŚ S.A. w 2020 r. i 2019 r.

	ΔWO		ΔWEK	
	-100 p.b.	+100 p.b.	-200 p.b.	+200 p.b.
31.12.2020	-95 408	39 378	67 413	-98 089
31.12.2019	-43 737	33 718	29 975	-66 589
Zmiana	-51 671	5 660	37 433	-31 496

Źródło: Sprawozdanie finansowe Banku Ochrony Środowiska Spółki Akcyjnej za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, <https://www.bosbank.pl> (dostęp: 25.10.2021).

Tabela 3. Miary ryzyka stopy procentowej księgi bankowej w Santander Bank Polska S.A. w 2020 r. i 2019 r.

Jednodniowy okres utrzymywania pozycji	Wrażliwość wyniku odsetkowego netto (NII)		Wrażliwość ekonomiczna kapitału (MVE)	
	31.12.2020	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2019
Maksymalny	410	298	613	360
Średni	334	273	339	194
Na koniec okresu	396	292	135	168
Wartość limitu	505	355	540	500

Źródło: Sprawozdanie finansowe Santander Bank Polska S.A. za 2020 rok, <https://www.santander.pl> (dostęp: 25.10.2021).

Powyższe informacje wskazują, że w 2020 r., w porównaniu do 2019 r., poziom tych wrażliwości uległ zmianie. W 2020 r. versus 2019 r. w PKO BP S.A. obniżyła się wrażliwość wyniku odsetkowego o 380 mln zł (tj. z -907 mln zł do -527 mln zł), natomiast wrażliwość wartości ekonomicznej – wzrosła o 177 mln zł. Zmiany były notowane również w dwóch pozostałych bankach, przy czym w Santander Bank Polska S.A. ujawniono także informację o zmianie poziomu limitów apetytu / tolerancji na IRRBB, tzn. w przypadku WO – limit wzrósł z 355 do 505, natomiast limit WEK – z 500 do 540. Zmiana poziomu limitów jednoznacznie wskazuje na wzrost ekspozycji tego banku na IRRBB.

Nie tylko dane liczbowe, ale i opisy zawarte w sprawozdaniach finansowych banków podkreślały, że najistotniejszym ryzykiem księgi bankowej jest ryzyko stopy procentowej. Przykładowo, zgodnie z ujawnieniem Bank Millennium S.A.²⁷, ekspozycje

²⁷ Sprawozdanie finansowe Banku Millennium S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, www.bankmillennium.pl (dostęp: 25.10.2021).

zycja na to ryzyko wynikała przede wszystkim z niedopasowania terminów przeszacowania należności i zobowiązań (bez uwzględnienia kapitału własnego), w tym głównie należności i zobowiązań o stałym oprocentowaniu (lub o stopie na poziomie 0%). Negatywny wpływ tego niedopasowania na wynik odsetkowy pogłębiała ustalona prawnie górna granica oprocentowania kredytów konsumpcyjnych, które nie może być wyższe niż dwukrotność stopy referencyjnej, powiększonej o 7 pp. W przypadku banków istotnie zaangażowanych w ten rodzaj kredytowania, w warunkach niskich i dodatkowo obniżonych stóp NBP (w tym – stopy referencyjnej) – wpływ na wynik jest negatywny²⁸. mBank S.A. z kolei poinformował o całkowitym odwróceniu w 2020 r. strukturalnej pozycji wrażliwości wartości ekonomicznej, która spowodowała zmianę tej wrażliwości ze spadku stóp procentowych na wzrost. Jako podstawowe przyczyny podał: znaczny wzrost salda na rachunkach bieżących (w przypadku zobowiązań wobec banków - wzrost o prawie 208%, wobec klientów – wzrost o ponad 38%), przy czym zdecydowana większość środków od klientów charakteryzowała się stałym oprocentowaniem²⁹. Ten sam problem sygnalizował Santander Bank Polska S.A., który raportował nawet o przekroczeniu w II kw. 2020 r. wewnętrznych limitów monitorujących wrażliwość WEK na zmiany stóp. Również w tym banku wynikało to z istotnego wzrostu salda środków klientów (nieoprocentowanych, bez terminu wymagalności) oraz napływu środków w ramach rządowych programów pomocowych, realizowanych w związku z pandemią. Aby zneutralizować wzrost ryzyka stopy, bank ten zwiększył skalę inwestycji w papiery wartościowe o stałym oprocentowaniu³⁰. Bank Pekao S.A. wskazał na zmiany wrażliwości zarówno WO, jak i WEK, czego przyczyną również były obniżki stóp procentowych, zwiększenie płynności sektora bankowego (jako reakcji na pandemię COVID-19) oraz asymetryczność zmiany oprocentowania po stronie należności i zobowiązań w scenariuszach spadku / wzrostu stóp procentowych³¹. Bank podkreślił, że w celu mitygacji tego ryzyka na bieżąco monitorował zmiany zachodzące w otoczeniu, strukturze bilansu oraz ofercie produktowej i jej oprocentowaniu³². ING Bank Śląski S.A. również zaraportował zwiększenie wrażliwości wyniku z tytułu odsetek w scenariuszu spadku stóp procentowych (równoległy spadek o -125 pb.). W związku z obniżeniem stóp procentowych przez Radę Polityki

²⁸ Zgodnie z ww. rozwiązaniami prawnymi w marcu 2020 r., przy stopie referencyjnej na poziomie 1,5% – oprocentowanie kredytów konsumpcyjnych nie mogło być wyższe niż 10%, po ostatniej – trzeciej obniżce stóp przez RPP w maju 2020 r. – oprocentowanie to spadło do 7,2%.

²⁹ Sprawozdanie finansowe mBanku S.A. według Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej za 2020 rok, www.mbank.pl (dostęp: 03.11.2021).

³⁰ Sprawozdanie finansowe Santander Bank Polska S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, www.santander.pl (dostęp: 25.10.2021).

³¹ Mowa tu o braku możliwości obniżenia niskiego, bądź zerowego oprocentowania po stronie zobowiązań (przy założeniu braku możliwości wprowadzenia ujemnego oprocentowania) w porównaniu do oprocentowania po stronie należności, co zwiększa ekspozycję wrażliwości wyniku odsetkowego. W przypadku wzrostu stóp – takie ograniczenia dotyczą jedynie wyżej opisanego ograniczenia wzrostu oprocentowania kredytów konsumpcyjnych.

³² Jednostkowe sprawozdanie finansowe Banku Pekao S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, www.pekao.com.pl (dostęp: 25.10.2021).

Pieniężnej, nastąpiła aktywacja minimalnego poziomu zero na cenie klienta w scenariuszach spadku stóp procentowych (przede wszystkim aktywacja na poziomie 0% na cenie klienta dla rachunków oszczędnościowych klientów detalicznych)³³.

Potwierdzenie obserwacji zaraportowanych przez banki znalazło swoje odzwierciedlenie również w raportach instytucji związanych z rynkiem finansowym. Jako przykład można wskazać Raport EY pt. *Jak wygląda sytuacja sektora bankowego w Polsce po I półroczu 2020 roku?*, w którym podkreślono istotny wpływ zmian w bilansach banków (tzn. wzrost salda rachunków bieżących oraz portfeli papierów wartościowych) na profil ryzyka banków. Zmiany te przełożyły się na gwałtowny wzrost miar płynności oraz wrażliwości wartości ekonomicznej, a także na tendencję zmniejszania wrażliwości wyników odsetkowych (Olech i Miszczak 2020, s. 8). Widać wyraźnie, że profil ryzyka IRRBB uległ istotnej ewolucji.

Ryzyko stopy procentowej już kilka lat temu zostało dostrzeżone także przez nadzór finansowy i obecnie traktowane jest jako szczególnie istotne. Znalazło to wyraz w Wytycznych EBA w sprawie zarządzania ryzykiem stopy procentowej z tytułu działalności zaliczanej do portfela bankowego z 2018 r. (EBA/GL/2018/02) oraz w projekcie nowelizacji Rekomendacji G dotyczącej zarządzania ryzykiem stopy procentowej w bankach, której założenia zostały przyjęte przez KNF w lutym 2019 r.³⁴ Oprócz badania wpływu zmian stóp na wynik finansowy oraz wartość ekonomiczną kapitału nadzorcy obligują banki do przeprowadzania stress testów, a także do modelowania zachowań klientów. KNF w Rekomendacji G narzuca obowiązkowość kontroli ryzyka stopy procentowej zarówno w księdze bankowej, jak i handlowej. Stanowisko nadzoru co do ryzyka stopy jest jak najbardziej zasadne, zwłaszcza w świetle wspomnianego tu przykładu problemów amerykańskich S&L, gdzie zawinił przede wszystkim brak kontroli nad tymi instytucjami, ale pierwotną przyczyną był brak świadomości istnienia i kontroli ryzyka stopy procentowej, spowodowanego niedopasowaniem terminów przeszacowania oprocentowania po aktywnej i pasywnej stronie bilansu, a właściwie – brak możliwości elastycznego dopasowywania oprocentowania kredytów do zmiany stóp procentowych³⁵.

Podsumowanie

Zarządzanie aktywami i pasywami nabiera coraz większego znaczenia w modelach biznesowych banków w Polsce, w tym dostosowywanie oprocentowania po stronie aktywów i pasywów do zmian stóp rynkowych, utrzymująca się nadpłynność sektora bankowego, a także wzrost udziału pozycji bilansowych o stałym oprocentowa-

³³ Jednostkowe sprawozdanie finansowe ING Banku Śląskiego S.A. 2020, www.ing.pl (dostęp: 15.12.2021).

³⁴ https://www.knf.gov.pl/o_nas/komunikaty?articleId=64612&p_id=18 (dostęp: 01.12.2021).

³⁵ Podobna sytuacji miała miejsce w przypadku upadku Barings Banku, którego, mimo że głównym powodem była niewłaściwa kontrola, to pierwotną przyczyną był brak świadomości ryzyka rynkowego i jego skutków.

niu (papierów wartościowych). Oddziaływanie tych zmian jest wielokierunkowe, począwszy od zmian w strukturze bilansów, przez obniżenia wyniku finansowego do analizowanej w artykule zmiany profilu ryzyka stopy procentowej.

Niski poziom stóp niewątpliwie negatywnie wpływa na marżę odsetkową i wynik odsetkowy. Banki muszą więc szukać innych, pozaodsetkowych źródeł dochodu. Czynią to wprowadzając nowe prowizje czy opłaty lub podwyższając dotychczasowe. Zmiany te następują w warunkach dużej konkurencji na rynku usług finansowych, a także wysokich oczekiwań co do ochrony praw konsumenta, w naturalny sposób spotykając się z niezadowoleniem klientów. Tym bardziej, że ci ostatni przyzwyczaili się do tzw. taniej bankowości, są wrażliwi cenowo, wreszcie stają się nielojalni, na co wskazują m.in. systematycznie prowadzone badania³⁶. W odpowiedzi banki oferują nowe rodzaje usług, nie tylko o charakterze finansowym, które pozwalają na dywersyfikację portfela usług oraz wygenerowanie dodatkowych dochodów. Natomiast bardzo niski poziom oprocentowania depozytów, zwłaszcza w porównaniu do poziomu inflacji, zmienia również preferencje klientów co do lokowania oszczędności, w tym zwiększając udział depozytów bieżących. Zmiana ta wprawdzie ogranicza koszty odsetkowe, ale jednocześnie wymaga odmiennego podejścia banków do monitorowania oraz szacowania tzw. osadu na rachunkach bieżących, który stanowi podstawę do transformacji terminu krótkookresowych depozytów w kredyty.

Zmiany struktury bilansów banków w Polsce, w postaci wzrostu salda rachunków bieżących oraz większego udziału portfeli papierów wartościowych, przełożyły się istotnie na profil ryzyka w modelach ALM. Chodzi zwłaszcza o wzrost miar płynności oraz wrażliwości wyniku odsetkowego i wartości ekonomicznej kapitału. Wynik odsetkowy wykazuje wrażliwość na utrzymywanie się stóp procentowych na niskim poziomie w długim okresie, a także ich spadek. Z kolei ograniczanie akcji kredytowej (charakteryzującej się zmiennym oprocentowaniem) i poszukiwanie przez banki źródeł większego dochodu (np. poprzez inwestycje w papiery wartościowe emitowane przez Polski Fundusz Rozwoju o stałym oprocentowaniu)³⁷, zwiększa wrażliwość wartości ekonomicznej kapitału na wzrost stóp procentowych (Olech i Miszczak 2020, s. 8).

Wprawdzie wyniki stress testów przeprowadzonych przez NBP (na danych z czerwca 2020 r.) dowodzą, że wrażliwość na zmiany czynników rynkowych nie jest szczególnie istotna, biorąc pod uwagę historycznie notowane zmienności (Narodowy Bank Polski 2020a, s. 56), jednak banki zauważyły to ryzyko i zastosowały strategie zabezpieczające³⁸. Potwierdzeniem wykorzystywania takich strategii jest

³⁶ M.in. zgodnie z badaniami przeprowadzonymi na zlecenie PwC w 2020 r., dla 40% klientów cena jest najważniejszym czynnikiem przy wyborze takich produktów bankowych, jak: kredyt hipoteczny, depozyt czy konto oszczędnościowe. Jednocześnie jedna zauważona przez klientów zmiana w taryfie opłat i prowizji banku skutkuje tym, że odsetek klientów deklarujących chęć zmiany banku rośnie trzykrotnie. Źródło: <https://serwisy.gazetaprawna.pl/finanse-osobiste/artykuly/1494174,klienci-staja-sie-coraz-bardziej-wrazliwi-na-ceny.html> (dostęp: 06.12.2021).

³⁷ <https://pfrsa.pl/relacje-inwestorskie/obligacje-pfr.html> (dostęp: 25.10.2021).

³⁸ Chodzi tu o odpowiednie strategie rachunkowości zabezpieczeń. Por. Rozdz. 7 Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 1 października 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków (Dz.U.2019.957 t.j.).

m.in. informacja ujawniona przez PKO BP S.A. o zawarciu transakcji zabezpieczających IRS³⁹ czy informacja Banku Pekao S.A. o zabezpieczaniu rachunków bieżących oraz ochrony wyniku odsetkowego w środowisku niskich stóp, przy zakupie obligacji stałokuponowych, za pomocą strategii hedgingowych i transakcji pochodnych (ang. Interest Rate Swap, IRS)⁴⁰.

Jak wynika z analizy przeprowadzonej na podstawie wybranych banków, dostrzegły one zagrożenie ryzykiem stopy procentowej księgi bankowej i stosowały strategie mitygujące. W 2020 r., w warunkach nadpłynności całego sektora bankowego, aktywnie dostosowywały oprocentowanie depozytów do zmieniających się warunków rynkowych⁴¹. Odnotowały jednak pogorszenie wyniku odsetkowego, który przełożył się na ich wyniki finansowe. Na koniec 2020 r. uwidocznił się spadek wskaźnika ROA: -0,7 pp. r/r, ROE: -6,4 pp. r/r, natomiast wskaźnika wyniku odsetkowego (NIM): -0,4 pp. r/r (KNF 2021).

Kolejne wyzwania dla modeli ALM banków mogą wynikać z zapoczątkowanych przez RPP w październiku 2021 r. podwyżek podstawowych stóp NBP⁴². Wywołany tym wzrost stóp rynkowych najprawdopodobniej będzie prowadzić m.in. do wzrostu oprocentowania depozytów, zachęci klientów do transferu środków z depozytów bieżących na długoterminowe lokaty, a tym samym – zwiększy koszty odsetkowe bieżących i krótkoterminowych depozytów. Obecnie jednak jest jeszcze zbyt wcześnie, aby móc poddać analizie skutki decyzji Rady.

Bibliografia

Adrianowski D., *Prognozy zmian modeli biznesowych przedsiębiorstw bankowych ze względu na pandemię COVID-19*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2020, tom XXI, zeszyt 4.

Altavilla C., Burlon L., Giannetti M., Holton S., *Is there a zero lower bound? The effects of negative policy rates on banks and firms*, European Central Bank Working Paper 2019, revised June 2020, No. 2289.

Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, Gdynia 2002.

Banki 2020. Raport o sytuacji ekonomicznej banków, na zlecenie ZBP, WIB, Nr 11/2021, kwiecień 2021, https://www.zbp.pl/getmedia/4177370b-e5ec-475a-ad09-03bf6cc77e61/ZBP_BANKI2020_FINAL (dostęp: 30.10.2021).

Barembuch A., Gostomski E., *Konsekwencje niskich stóp procentowych dla wybranych grup interesariuszy: gospodarstw domowych, przedsiębiorstw i banków*, „Pieniądze i Więź” 2020, vol. 23, nr 2(87).

³⁹ Sprawozdanie finansowe PKO Banku Polskiego S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, [www.pkobp.pl](http://pkobp.pl) (dostęp: 25.10.2021).

⁴⁰ Jednostkowe Sprawozdanie Finansowe Banku Pekao S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, <https://www.pekao.com.pl/relacje-inwestorskie/raporty-i-sprawozdania/raporty.html?year=2020&category=annual-reports&category=financial-statements> (dostęp: 25.10.2021).

⁴¹ *Banki 2020. Raport o sytuacji ekonomicznej banków*, kwiecień 2021, s. 125.

⁴² <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/dzienne/stopy.htm> (dostęp: 04.11.2021).

Bednarczyk J. L., Brzozowska-Rup K., *Nowe wyzwania dla polityki pieniężnej. Czy wraca priorytet wzrostu gospodarczego?*, „Ekonomista” 2018, nr 3.

Bohn A., Elkenbracht-Huizing M. (eds.), *The Handbook of ALM in Banking: Managing New Challenges for Interest Rates, Liquidity and the Balance Sheet*, 2nd edition, Risk Books, London 2018.

Chaudron R., *Bank profitability and risk taking in a prolonged environment of low interest rates: a study of interest rate risk in the banking book of Dutch banks*, De Nederlandsche Bank Working Paper October 2016, No. 526.

Cicirko T., *Efektywne zarządzanie kapitałem banku komercyjnego w Polsce w świetle standardów adekwatności kapitałowej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2012.

Deliovorias A., *Low and negative interest rates. Overview of policy aims and possible effects*, European Parliamentary Research Service, September 2016 – PE 589.782.

Eggertsson G.B., Juelsrud R.E., Summers L.H., Getz Wold, E., *Negative Nominal Interest Rates and the Bank Lending Channel*, NBER Working Paper 2019, revised September 2020, No. 25416.

Gnan E., Beer C., *Asset-liability management with ultra-low interest rates*, Vienna, SUERF Study 2015/2.

Hałaj G., *Przegląd metod badania płynności banków*, „Bank i Kredyt” 2008, nr 7.

Heider F., Saidi, F., Schepens, G., *Life below Zero: Bank Lending under Negative Policy Rates*, „Review of Financial Studies” 2019, vol. 32(10).

<https://michaelstrom.pl/raporty-i-analizy/artykuly/296/jak-wzrost-stop-procentowych-i-wynagrodzen-wplynie-na-zdolnosc-kredytowa-polakow> (dostęp: 20.12.2021).

<https://pfrsa.pl/relacje-inwestorskie/obligacje-pfr.html> (dostęp: 25.10.2021).

<https://serwisy.gazetaprawna.pl/finanse-osobiste/artykuly/1494174,klienci-staja-sie-co-raz-bardziej-wrazliwi-na-ceny.html> (dostęp: 06.12.2021).

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/> (dostęp: 25.10.2021).

https://www.knf.gov.pl/o_nas/komunikaty?articleId=64612&p_id=18 (dostęp: 01.12.2021).

<https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/dzienne/stopy.htm> (dostęp: 04.11.2021).

https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/dzienne/stopy_archiwum.htm (dostęp: 25.10.2021).

Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 roku, Komisja Nadzoru Finansowego, Departament Bankowości Komercyjnej i Specjalistycznej Zespół Analiz Sektora Bankowego, Warszawa lipiec 2021, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Informacja_na_temat_sytuacji_sektora_bankowego_w_2020_roku.pdf (dostęp: 30.10.2021).

Iwanicz-Drozdowska M., *Zarządzanie finansowe bankiem w erze cyfrowej*, PWE, Warszawa 2021.

Jednostkowe Sprawozdanie Finansowe Banku Pekao S.A. za rok zakończony dnia 31 grudnia 2020, <https://www.pekao.com.pl/relacje-inwestorskie/raporty-i-sprawozdania/ra>

porty.html?year=2020&category=annual-reports&category=financial-statements (dostęp: 25.10.2021).

Jednostkowe sprawozdanie finansowe ING Banku Śląskiego S.A. 2020, <https://www.ing.pl/relacje-inwestorskie/wyniki-finansowe> (dostęp: 15.12.2021).

Khoury S.J., Pal P.C., *Negative Interest Rates*, „Journal of Risk and Financial Management” 2020, 13(5), 90.

Kolasa M., *Comiesięczne zestawienie informacji o oszczędnościach Polaków – sierpień 2021 r.*, Biuro Analiz Polskiego Funduszu Rozwoju S.A., 2021 r., https://pfr.pl/dam/jcr:75d8c7e-a-7478-482d-9a32-6eefa73833f7/PFR_Oszcz%C4%99dno%C5%9Bci_210813.pdf (dostęp: 30.10.2021).

Kozak S., *Wpływ niskich stóp procentowych na dochody sektora bankowego w latach 2008–2014*, „Zarządzanie Finansami i Rachunkowość” 2016, vol. 4, nr 1.

Memmel C., Seymen A., Teichert M., *Banks’ interest rate risk and search for yield: a theoretical rationale and some empirical evidence*, Discussion Paper, No. 22/2016, Deutsche Bundesbank.

Molyneux P., Reghezza A., Xie R., *Bank margins and profits in a world of negative rates*, „Journal of Banking & Finance”, October 2019, vol. 107, 105613.

Narodowy Bank Polski, *Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19*, 2020a, grudzień, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf122020.pdf> (dostęp: 30.11.2021).

Narodowy Bank Polski, *Raport o stabilności systemu finansowego, Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*, 2020b, czerwiec, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062020.pdf> (dostęp: 25.10.2021).

Narodowy Bank Polski, *Raport o stabilności systemu finansowego*, 2021a, czerwiec, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062021.pdf> (dostęp: 30.10.2021).

Narodowy Bank Polski, *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2020 r.*, 2021b, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rozwoj2020.pdf> (dostęp: 21.12.2021).

Nasir M.A., *Zero Lower Bound and negative interest rates: Choices for monetary policy in the UK*, „Journal of Policy Modeling” 2021, 43(1).

Niedźwiedzińska J., *Initial monetary policy response to the COVID-19 pandemic in inflation targeting economies*, NBP Working Paper No. 335, Warsaw 2020.

Nowak A.K., *Zarządzanie ryzykiem banków*, [w:] *Finanse u progu trzeciej dekady XXI wieku*, tom I, J. Ostaszewski, M. Iwanicz-Drozdowska (red. nauk.), Difin, Warszawa 2021.

Nowak A.K., *Ryzyko struktury bilansu*, [w:] *Zarządzanie ryzykiem bankowym*, M. Iwanicz-Drozdowska (red. nauk.), Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2017.

Olech D., Miszczyk J., *Jak wygląda sytuacja sektora bankowego w Polsce po I półroczu 2020 roku?*, „Biuletyn Ryzyka” 2020, 3, EY, https://www.ey.com/pl_pl/biuletyn-ryzyka/jak-wyglada-sytuacja-sektora-bankowego-w-polsce-po-i-polroczu-20 (dostęp: 30.10.2021).

Rekomendacja C dotycząca zarządzaniem ryzykiem koncentracji, KNF, Warszawa maj 2016, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rekomendacja_C_2016_47196.pdf (dostęp: 13.12.2021).

Rogoff K., *Dealing with Monetary Paralysis at the Zero Bound*, „Journal of Economic Perspectives” 2017, Vol. 31, No. 3.

Rosati D.K., *Nowe tendencje w polityce pieniężnej po kryzysie finansowym 2008–2012*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 4(82), cz. 1.

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 1 października 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków (Dz.U.2010.957 t.j.).

Rzońca A., *Kryzys banków centralnych. Skutki stopy procentowej bliskiej zera*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014.

Sprawozdanie finansowe Alior Banku S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, www.aliorbank.pl (dostęp: 25.10.2021).

Sprawozdanie finansowe Banku Millennium S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, www.bankmillennium.pl (dostęp: 25.10.2021).

Sprawozdanie finansowe Banku Ochrony Środowiska Spółki Akcyjnej za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, <https://www.bosbank.pl> (dostęp: 25.10.2021).

Sprawozdanie finansowe mBanku S.A. według Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej za 2020 rok, www.mbank.pl (dostęp: 25.10.2021).

Sprawozdanie finansowe PKO Banku Polskiego S.A. za rok zakończony 31 grudnia 2020 roku, www.pkobp.pl (dostęp: 25.10.2021).

Sprawozdanie finansowe Santander Bank Polska S.A. za 2020 rok, <https://www.santander.pl> (dostęp: 25.10.2021).

Sułkowski Ł., *Covid-19 pandemic; recession, virtual revolution leading to de-globalization?*, „Journal of Intercultural Management” 2020, vol. 12, No. 1.

Ulate Campos M., *Going Negative at the Zero Lower Bound: The Effects of Negative Nominal Interest Rates*, Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper 2019–21, September 2019.

Walter J.R., *The 3-6-3 Rule: An Urban Myth?*, „Economic Quarterly”, Federal Reserve Bank of Richmond winter 2006, vol. 92/1.

Zarządzanie ryzykiem bankowym, M. Iwanicz-Drozdowska (red. nauk.), Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2017.

Zombirt J., *Nowa Umowa Kapitałowa: ewolucja czy rewolucja*, CeDeWu, Warszawa 2007.

Związek Banków Polskich, *Raport InfoKREDYT*, grudzień 2020, https://alebank.pl/wp-content/uploads/2020/12/ZBP_InfoKredyt_2020_RAPORT.pdf (dostęp: 30.10.2021).